

جغرافیای مذاهب

۲

ادیان و مذاهب کوچک :

دین یا مذهب کوچک که حوزه نفوذش، بخشی از جامعه بزرگ را شامل باشد فکر جهانی شدن نداشته و یا لاقلاً آنرا برای مدتی طرد میکند. باره‌ای از این ادیان و مذاهب کوچک به قسمتهای ویژه‌ای از سیاره زمین و یا به طبقات معینی از مردم آن اختصاص دارند و برخی دیگر نیز بعنوان مذاهب جدید نژادی در نقاط مختلف برای خود پیروانی یافته‌اند. مذاهب و ادیان کوچک با اینکه امکان دارد بعضی از آداب و اصول ادیان جهانی را به همراه داشته باشند ولی هرگز در فکر جهانی شدن نمیباشند زیرا اینگونه مذاهب معمولاً متکی به نژاد معین و یا منحصر به طرفداران خود بوده و با سایر مردم بویژه سفید پوستان نمیتوانند سازش کنند. با اینحال ممکنست که مذاهب جدید از مرزهای نژادی بگذرند و در طوایف مختلف نفوذ کنند از اینرو میتوان آنها را در ردیف سیستمهای جدید نژادی طبقه بندی کرد. مثلاً پان ایندیا نیسم^۱ Pan-Indianism در کلیسای بومی امریکا وظیفه مهم و اساسی بر عهده دارد این نهضت اختلافات نژادی میان سرخ پوستان را از بین برده و رابط میان سرخ پوستان و سفید پوستان بشمار می‌آید.

تماس فرهنگ اروپائی با سیستمهای فرعی و ضعیف مذهبی در شرق، موجب بوجود آمدن مذاهب و ادیان کوچکی مثل کائودای Gao Dai در جنوب ویتنام، چوندوکیو Chondo-Kyo در کره و مذهب شبه سیاسی سوکاگاکای Soka Gakkai در ژاپن شده است.

بعضی از این مذاهب ادعا میکنند که از ادیان و مذاهب بزرگ جهانی منشعب شده‌اند درحالی‌که اغلب آنها مستقل میباشند. اسلام در میان سیاهان امریکا از این قبیل ادیان و مذاهب بشمار میرود .

مذاهب کوچکی که از ادیان بزرگ جهانی منشعب میگردند در بسیار اوقات جنبه نژادی را با ویژگیهای تازه‌ای دارا میشوند .

نوع دیگر مذاهب کوچک آنهایی هستند که در تلاش‌های خود برای جهانی شدن شکست خورده و بصورت آئین جوامع محدود درآمده‌اند نهضت‌های بابی و براهموساماج Brahmo Samaj در این ردیف قرار دارند. جینیسیم Gainism که انشعابی از بودائیسیم میباشد موفقیت ناچیزی در سرزمین پهناور هند کسب کرده و هم‌اکنون فقط در بخش غربی این کشور در میان طبقه متوسط شهری نفوذ دارد .

آئین سیکیسیم نیز با اینکه هنوز هم سودای جهانی شدن در سردارد ولی هرگز موفقیت چشمگیری در میان اهالی پنجاب نداشته و فقط مثل يك آئین کوچک با مشخصات نژادی باقی مانده است .

فرقه‌های رسمی دولتی که وابسته به طبقه حاکمه میباشند نوع دیگری از مذاهب کوچک را تشکیل میدهند این نوع فرقه‌های مذهبی مخصوص امپراطوری روم بوده و در مصر قدیم نیز وجود داشته است. بت پرستی و انکار وجود خدا در گروه مذاهب کوچک بشمار آمده و هرگز نتوانسته است در قشرهای اجتماعات انسانی نفوذ کند .

آماري که از ادیان و مذاهب جهان در زیر می‌آید برای جمعیت سه میلیارد نفری دنیا در سال ۱۹۶۳ تنظیم یافته و جنبه تقریبی دارد^۱.

ادیان و مذاهب دنیا در سال ۱۹۶۳

۱۵۰ میلیون نفر

ادیان و مذاهب ساده قبیله‌ای

۱۳	میلیون نفر	یهود
»	»	۳۵
»	»	۳۶
»	»	۵۴۰
»	»	۴۰۰
»	»	۲۴۰
»	»	۵۳۰
»	»	۲۶۰
»	»	۷۰
»	»	۴۵
»	»	۴۰
»	»	۳۰
»	»	۳۰
»	»	۴۵
»	»	۵۰
»	»	۵۷
»	»	۴۲۰
»	»	۱۴
»	»	۷/۵
»	»	۴/۵

۱- lutheran

۲- Presbyterian and Calvinist

۳- Baptist

۴- Anglican

۵- Methodist

جینیسیم

۲ میلیون نفر

مذاهب پست و مذاهبی که تعیین نسبی نمیتوان کرد ۲۲۵ » »

اساس جغرافیائی سیستم‌های مذهبی

علم جغرافیا تا حدودی میتواند در فهم و درک این موضوع که تا چه اندازه روش‌ها و سیستم‌های مذهبی و یا اجزاء ترکیب‌دهنده آنها مبین وضع، کیفیت و طرز زندگی جوامع انسانی است بکمک کند با وجود این لازم است که مطالعات و بررسیهای دقیق و سنجیده از سوابق و اطلاعات تاریخی و جغرافیائی بعمل آید تا بقول اریک ایساک^۱ در مراحل و نتیجه‌گیریهای نهائی، از لغزش‌ها و گمراهی‌ها مصون بمانیم. در این زمینه در اغلب موارد اشتباهات و گمراهی‌ها از آنجا ناشی شده است که در تنظیم و تشکیل اساس مذاهب و اعمال مذهبی به غلط‌گرایش و تعصب شدید به عوامل جغرافیائی داشته و تنها به این علم استناد کرده‌اند.

در بعضی اوقات تقدس و پاکی رودخانه گنگ « Ganges » در عقاید هندو به این شرح توضیح داده میشود: « این رودخانه از جهات اقتصادی برای ساکنین سواحل آن ارزش و اهمیت زیادی دارد از اینرو احترام آنها را بسوی خود جلب کرده و به آن عبادت میکنند » این موضوع تا اندازه‌ای موجه و قابل قبول بنظر میرسد چنانکه نظیر همین رودخانه در قاره افریقا، رودخانه زندگی بخش نیل است که آن نیز بصورت مقدس جلوه میکند ولی حالت تقدس و پاکی رودخانه گنگ تا بدان پایه جنبه اغراق‌آمیز بخود گرفته است که باور کردنش تقریباً مشکل است. از طرفی این رودخانه تنهارودخانه قابل احترام در جامعه هند نیست بلکه رودخانه دیگری نیز بنام ناربادا Narbada بهمان اندازه و در همان مقیاس عزیز و محترم است ولی استفاده اقتصادی از آن در سطح کمتری صورت میگیرد.

در هند آب جاری نشانه پاکی و تمیزی است و مشخصات فوق‌العاده و قابل توجه رودخانه گنگ و سایر رودهای بزرگ هند با ازین بردن آلودگیها و کثافات موجب شده است که اکثر رودخانه‌ها وضع و حالت مقدس بودن خود را حفظ کنند.

در مباحث مذهبی موضوع مهم مربوط به مسأله توحید و یکتاپرستی است. در قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم زندگی چادر نشینی بعنوان منشا و منبع اصلی یکتاپرستی شناخته میشد و در این باره ارنست رنان^۱ مورخ قرن نوزدهم فرانسه چنین اظهار نظر میکند: «صحرائین موحد و یکتاپرست است» بنظر میرسد که ابتدا آسمان پرستاره صحرا همراه با ناراحتی‌ها و سختی‌های آن حس یکتاپرستی را در بشر صحرائین برانگیخته است از طرفی اجتماعات روستائی و جوامع صحرائی معمولاً دارای حکومت مستبدی میباشند و در میان ایلات نیز در اکثر موارد فقط يك مرد بامشخصات و اختیارات وسیعی که بتواند از عهده سرپرستی ایل خود برآمده و با مقتضیات محلی نیز کنار آید بعنوان رئیس و سرپرست ایل انتخاب میگردد. این مقتضیات و این مشخصات است که روح یکتاپرستی را در نهاد چادر نشینان پرورش میدهد.

غیر از مذاهب بزرگ و جهانی، پاره‌ای از مذاهب نواحی چادر نشین و روستائی نیز اعتقاد به خدای بزرگ و آسمانی دارند این خدای آسمانی در بعضی اوقات در نظر آنها کاری انجام نمیدهد و از اینرو بطور کامل مورد عبادت قرار نمیگیرد و چه بسا اعمال این خدا با اعمال خدایان دیگر ترکیب میشود. این نوع اعتقادات منحصر و محدود به نواحی بادیه نشین نیست زیرا بسیاری از بت پرستان و جوامع اولیه انسانی نیز به خدای بزرگی اعتقاد دارند که در نظر آنها خالق جهان و حافظ آن است. چنین مذاهبی در نواحی صحرائی، تندرا، جنگلهای بین‌المدارین و معتدل مشاهده میگردند. از طرفی عقاید یکتاپرستی که بمعنی عبادت به خدای واحدی است در سایر نواحی جغرافیائی نیز با تغییراتی که مربوط به توسعه و ترقی جوامع انسانی و سیستم زندگی آنهاست وجود دارد.

ظهور فرعون در هزاره دوم قبل از میلاد، آئین زرتشت در قرن ششم قبل از میلاد و حکمت روافیون یونان هر یک بنحوی در عقاید یکتاپرستی لااقل در مقیاسهای ناحیه‌ای تأثیر داشته‌است. مهم اینجاست که این تکامل فکری بشر ابتدا در میان گروه محدود روشنفکران جامعه که در داخل و یا در مجاورت مراکز فرهنگی و یا پایتختهای بزرگ و متمدن زندگی میکردند ظاهر شده است.

در ابتدا شاید یکتاپرستی از این جهت بوجود آمد که مردم نواحی مختلف احساس میکردند دنیائی که دارای طبقات و قشرهای مختلفی از مردم با فرهنگهای گوناگون میباشد باید متحد گردد در این صورت لازم می‌آید که چنین مذاهبی در بین پیروان و هواداران خود و جامعه‌ای که آن را پذیرفته است هماهنگی و ارتباط کاملی برقرار سازد از اینجا است که قبایل روستائی مثل یهودیان و دولتهای کوچکی نظیر دولت اسرائیل در ابتدا فکر و هوس برادری جهانی در سر داشته‌اند البته این ایده تئولوژی نمیتواند منحصر و محدود بیک دین و آئین ویژه‌ای باشد زیرا بسیاری از مذاهب همواره در فکر ارتباط و بهم‌پیوستگی جوامع بشری در مقیاسهای جهانی و یا منطقه‌ای میباشد. تحرك فکری از این نوع حتی در جوامع محدود انسانی نیز قابل مطالعه و بررسی میباشد چنانکه عقاید زیر از يك اجتماع محدود مؤید این نظر است:

مردم بروندی^۱ معتقدند که کازی کامنتو^۲ « شاید بمعنی ریشه بشر باشد » جد تمام مخلوقات انسانی است این شخص در میان فرزندان خود سه پسر به اسامی گاتوتسی^۳، گاهاتو^۴، گیتوا^۵ دارد که هر سه آنها بترتیب اجداد قبایل بزرگ بروندی بنامهای توتسی^۶، هوتو^۷ و توآ^۸ میباشد.

اوضاع جغرافیائی هر محل حالت محدود و مقید مذاهب را از بین میبرد و به توسعه و نشر آنها اجازه میدهد ولی اینکار در صورتی عملی است که مذهب مورد بحث مامذهب

۱- Burundi	۲- Kazikamuntu	۳- Gatutsi
۴- Gahutu	۵- Gatwa	۶- Tutsi
۷- Hutu	۸- Twa	

رسمی يك امپراطوری سیاسی و یا يك قدرت اقتصادی باشد. اینگونه جوامع را لازم است که از يك فرهنگ غنی وریشه دار، اقتصاد شکوفان و پیشرفته، صنعتگران ماهر و کارآزموده، افراد دانشمند و ادیب و یا از جنگ آوران و سرمایه داران بزرگ برخوردار باشند اما تنها این امتیازات نیز کافی برای توسعه و نشر يك مذهب در سطح جهانی نخواهد بود بلکه در شرایط و زمانهای مختلف مشخصات دیگری نیز مورد نیاز است.

در دوره های تاریخی نیروی سیاسی و عوامل اقتصادی امپراطوری رم سبب توسعه و نشر افکار یکتاپرستی در متصرفات آن دولت بوده است بطوریکه اولین پیام مسیحیان به یهودیان متضمن مفاهیم و کلماتی بود که يك ملت بزرگ و مترقی میتواند آنرا عرضه بخورد. یهودیانی که در خارج از خاک اسرائیل زندگی میکردند همواره در معرض تهدید و نفوذ فرهنگها و مذاهب دیگری قرار داشتند از اینرو پاره ای از مسائل و معتقداتی که مربوط به دین یهود نبود در فرهنگ و آئین آنها وارد شده است. امکان آمیزش و برخورد افکار و عقاید موقعی ظاهر شد که پل Paul به مسیحیان دستور داد که وضع و موقعیت یهودیان را در نظر نگیرند در حقیقت با این دستور به مسیحیت شکل و عنوان جهانی داد.

مسیحیت با نفوذ خود در میان یهودیان اسرائیل و یهودیانی که در خارج از وطن خود زندگی میکردند به جوامع بت پرست راه یافت. جوامع شهری دنیای قدیم مثل شهر روم در سر راه شهرهای تجاری قرار داشتند و مردم شهرها دور از هر گونه تعصبی بابت پرستی مخالف بودند ولی به مذهب رسمی رم نیز در موارد بسیار چندانی علاقه ای نشان نمیدادند. مذاهب شرقی در بسیاری از نواحی امپراطوری نفوذ کرده بود و در این میان مسیحیت با قبول پاره ای از آئین جوامع مختلف بویژه اجتماعات تحت تسلط، برای خود امتیاز و موقعیت خوبی کسب کرد این دین به عهده ای آنچنان تبلیغ شده بود که آنها در تمام نواحی امپراطوری پراکنده گشته و شبکه راههای عظیم امپراطوری نیز که مراکز تجاری و شهرها را بهم متصل میساختند زمینه های مساعدی جهت نشر و گسترش آئین مسیحیت فراهم

میکردند از طرفی اسکندریه^۱ و سایر شهرهائی که در مسیر شاهراههای اصلی به نواحی دریای مدیترانه قرار داشتند عامل دیگری در انتشار دین مسیح بشمار میروند. پیشرفت مسیحیت در قرن چهارم بسیار سریع و چشمگیر بود و این مقارن با زمانی است که مسیحیت بعنوان مذهب رسمی در قلمرو رومیها شناخته شده و قلمرو رومیها نیز در حقیقت بصورت قلمرو کلیسا درآمده بود.

اکولوژی مذهبی :

در سیستمهای ساده نژادی، مذهب وسیله‌ای است که با آن طبیعت بِنفع انسان بکار گرفته میشود از اینرو هر یک از تمدنهای ابتدائی بطور جداگانه منابع مقدس خود را با عوامل محیط مسکونی خود تطبیق داده و مشخصات مذهبی اجتماعات انسانی بر پایه اقتصاد و منابع معیشت قرار گرفته بود از وضع عمومی جوامع ابتدائی در اروپای عهد حجر مفاهیم و تصورات مذهبی گرفته شده است چنانکه غاز مشهوری که در جنوب فرانسه قرار دارد و تصاویری بر دیوارهای آن نقش بسته است شاید ارتباطی با رقص مذهبی توأم با شکار داشته باشد.

در بیشتر نواحی جغرافیائی از آن جمله در نواحی گرم و مرطوب، عقاید مذهبی بسیاری از بومیان کشاورز با طبیعت محیط آنها ارتباط زیادی دارد یعنی این عقاید ارتباط بشر را با قطعه زمین و محیط جغرافیائی او بیش از پیش نمودار میسازد. بسیاری از قبایل جنوب شرقی آسیا به عملیات و فعالیتهای کشاورزی خود بوسیله محدود کردن دهکده‌ها و آبادیهای خویش جنبه‌های مذهبی می‌بخشند در چنین مواقعی به مردم اجازه ورود و خروج از دهکده‌ها را نمیدهند و برخی از اعمال و مراسم ویژه‌ای را در مدت معینی تحریم میکنند. این دوره‌های مقدس در تقویم زراعی محلی با نامها و عناوین خاصی همراه است گاهی نیز میان این جوامع دوره‌های زیر قابل تشخیص میباشد :

مراسم آماده کردن زمین برای تخم‌پاشی، جشن مذهبی رویش نهال‌ها، جشنهای

هفت روزه که قبل از کشت نهال‌ها برپا می‌گردد، مراسم پایان جا بجا کردن نهال‌ها، مراسم قربانی کردن برای رویش کامل برنج، مراسم آمادگی برای خرمن، مراسم نخستین مرحله خرمن و مراسم پایان آن که این مراسم آخری هفت روز طول میکشد.

معمولاً در مواقع احتیاج به محصولات کشاورزی، این نیاز بشکل دراماتیك که رابطه با زهد و تقوی دارد بیان میشود و این حالت بیشتر در میان قبایل هوپی^۱ در شمال شرقی آریزونا (ایالات متحده) مشاهده می‌گردد «زیارتگاهها در مزارع ایجاد شده و کشاورزان خود را با شعائر و آداب و رسوم بخصوصی دلگرم میکنند... اعمال تشریفاتی در سراسر سال، پیوند و رابطه‌ای با ترقی و پیشرفت کشاورزی دارد^۲» شعائر هوپی‌ها برای کشت اجباری ذرت و لوبیا در اواخر فصل زمستان صورت می‌گیرد این شعائر همچنین برای آماده کردن زمین جهت کشت ذرت و محصولات دیگر و نیز در مراسم ریزش باران‌ها که شامل رقص مار میباشد بعمل می‌آید. قبایل هوپی غیر از موارد کشاورزی در سایر جهات نیز در اجرای تشریفات مذهبی علاقه بسیار نشان میدهند چنانکه در تاریخ مقدس یهود نیز چنین مراسم و تشریفات مشهود است.

مالینووسکی^۳ مراسم مذهبی را بمعنی پیش‌گیری از وقایع غیر قابل پیش‌گوئی میداند. بعضی اوقات داستانها و افسانه‌های مذهبی يك قوم جنبه‌های باستانی و قدیمی بخود می‌گیرد و يك قوم شکارچی که بصورت مردمان کشاورز درآمده‌است برای مدت زمان طولانی به شعائری که باشکار مناسبت دارد مؤمن و معتقد باقی میماند تا به شعائر و مراسمی که در زمینه‌های کشاورزی صورت می‌گیرد.

جامعه‌ایکه وسیله امرار معاش و تأمین معیشت آن با تولیدات کشاورزی باشد و سپس با تکامل تدریجی اقتصاد پیشرفته‌تری را مثل اقتصاد تجاری و بازرگانی به دست

۱- Hopi

۲- نقل از کتاب اقتصاد و اجتماع اثر سی. داریل فورد. C-Daryll Ford

۳- Malinowski

آورد ممکنست که شعائر مذهبی سابق خود را بدون در نظر گرفتن پاره‌ای از مشخصات همچنان حفظ کند. مقدس جلوه دادن عوامل اقتصادی از راه شعائر دینی و حفظ آداب و رسوم باستانی در شکل‌های مذهبی، در نواحی مختلف از آنجمله در مدیترانه شرقی و شمال هند مشاهده می‌گردد.

در آئین یهود با وجودی که گله‌داری در محیط جغرافیائی آنها کاملاً متداول بوده است با اینحال تفوق و برتری نان بر شیر در شعائر دینی زیادتر میباشد این اعتقاد ویژه شاید در پاره‌ای از سیستمهای مذهبی ناحیه مدیترانه نیز عمومیت دارد. در شمال هند نیز با اینکه اقتصاد مردم بر پایه محصولات کشاورزی است ولی فرآورده‌های لبنیائی و مواد تولید شده از آن در میان قبایل هندو، از جهت شعائر دینی بر سایر محصولات برتری و امتیاز دارد.

هر قدر مسائل اجتماعی و اقتصادی پیچیده تر گردد آداب و رسوم مردم نیز افزایش مییابد و مراحلی که لازم است تا این آداب و رسوم از حالت محدود نژادی و قومی خارج شده شکل و عنوان جهانی بخود گیرد بر پیچیدگی موضوع می‌افزاید.

در بعضی از کتابهای مذهبی توضیحات کمتری از آداب و رسوم شبانی و گله‌داری به چشم می‌خورد در حالیکه احساسات شدیدی در زمینه شعائر دینی وجود دارد ولی گله‌داری و شبانی اهمیت و نفوذ اقتصادی خود را از دست داده و در بعضی موارد نیز فقط از جنبه‌های اخلاقی آن سخن رفته است. در آداب جدید قوم یهود، گله‌داری و شبانی برای تقویت و تشویق اتحاد و همبستگی و خوار شمردن آذینائی است که برده زمین شده‌اند.

از مشخصات نواحی جغرافیائی مدیترانه زمستان ملایم و بارانی، تابستان خشک و آفتابی است در اغلب نواحی عرضهای میانه و بین‌المدارین، تابستان بهترین و مناسبترین موقع جهت کشاورزی است در حالیکه این وضع در ناحیه مدیترانه به استثنای نواحی که با آبیاری و تکنولوژی پیشرفته‌تری مجهز میباشند کاملاً برعکس است. در نوع قدیم کشاورزی در ناحیه مدیترانه فصل پائیز فصل شکرگزاری برای محصولات تابستان گذشته نیست بلکه

زمان شکرگزاری جهت آمادگی و برداشت محصول بیشتر در سال کشاورزی آینده و همچنین نیاز فراوان به بارانهای ماههای اکتبر و نوامبر میباشد .

در این فصل قحطی و کمبود تولیدات کشاورزی کمتر مشاهده میگردد زیرا هنوز انبارهای گندم و سایر مواد کشاورزی کاملاً خالی نشده و حتی پاره‌ای از محصولات نیز در نتیجه مهارت و تجربه کشاورزان بهبود در فصل پائیز بدست میآید از آنجمله است انگور، انار و انجیر .

این مشخصات محیط در وضع و حالت روزهای مقدس سال در آئین یهود کاملاً منعکس است مانند اعیاد روش‌ها شان روز مقدس برای اولین روز سال، یوم کی پور روز کفار و دینه، سوکوت^۳ عید مخصوص، بوتس^۴ برای میوه‌های دیررس تابستان و آخرین روزهای اردوگاه تابستانی شبانان اختصاص یافته است .

در نواحی مدیترانه فصل بهار جنبه کاملاً مشخصی دارد زیرا جشن‌های درو و کشت بهم می‌آمیزد و مشخصات اکولوژیکی فصل بهار در این ناحیه در عید فصح یهودیان و عید پاک مسیحیان دیده میشود. مراسم عید پاک در نواحی مدیترانه تا حدی متفاوت از مراسمی است که در اروپا برپا میگردد با اینکه در هر دو ناحیه مراسم عید پاک بهنگام گل دادن درختان وزائیده شدن بره‌ها صورت میگیرد با اینحال در نواحی مدیترانه در صورت مساعد بودن کیفیت و نوع زندگی آمدن بهار بمنزله پاداش کار و ادای کامل مراسم مذهبی است. در اینجا در ماه آوریل ناراحتی‌های فصل زمستان برطرف شده و هزاره از محصولات آنی که در اواخر پائیز کشت میشود چهره زیبا و شادابی بخود میگیرند دشتها و صحراها نیز از علفزارها که گوسفندان را بکارآید پوشیده میشوند. برای کشاورزان و شبانان بهار فصل وفور نعمت و فراوانی است .

در هند نیز بهنگام بارانهای موسمی، موقعی که ساقه‌ها قبل از درو تا اندازه‌ای

۱- Rosh Hashana   ۲- Yom Kippur
۳- Succoth   ۴- Booths

ضعیف و ناتوان شده‌اند نوعی مراسم پرهیز و ریاضت بجا آورده میشود. بدینجهت این فصل از سال از مواقع مقدس بشمار آمده است. مذاهب اقوام این ناحیه از جهان علاوه بر اینکه از مردم میخواهند تا خانه دلشان را علاوه بر خانه تکانی معمولی صفا بخشند از آنها انتظار دارند که اولین محصول مزرعه خویش و اولین بچه حیواناتشان را نیز بخشش کنند توان گفت که جشن‌های مقدس کشاورزی از تاریخ نیز الهام گرفته‌اند و با توجه باینکه جشن‌های مقدس تاریخی و کشاورزی در آیین یهود کاملاً نفوذ داشته است از اینرو این مذهب تا حدی بعنوان مذهب نژادی شناخته میشود. روزهای تعطیل و مقدس یهود هنوز هم به شکلی برگزار میگردد که در سه هزار سال قبل انجام میگرفت بدانسان که نوشته‌های کتاب مقدس معلوم میدارد فقط پاره‌ای از بخش‌های آن نظیر جادو و افسون از مراسم معمولی حذف شده است.

آئین مسیح فقط پاره‌ای از مشخصات مراسم متداول در ناحیه مدیترانه را پذیرفت این آئین بوسیله حذف بسیاری از زوائد خود را از قید و بندهای بسیار رها ساخته و شکل جهانی بخود گرفته است.

عید پاک در دین مسیح بسیاری از مشخصات فصلی را که در بهار مربوط به دو باره زنده شدن و روز رستاخیز است در خود حفظ کرده است. در زبانهای لاتینی و یونانی، عید قربان مسیحی نام مشابهی با عید فصح یهودیان دارد. این موضوع در نواحی شمالی تغییر میکند زیرا در آن نواحی مذهب مسیح تا زمانی که مذهب رسمی نشده بود طرفداران زیادی نداشته است در اینجا بر آداب و رسوم که مربوط به رسیدن فصل بهار بعد از زمستان سرد و طولانی شمالی است خدائی بنام استرا یا استارا میشناسند این نام چون با فصل مقدس مسیحیان نیز درهم آمیخته تا به امروز باقیمانده است در حالیکه سمبل سایر فصلها فقط در میان مردم و بطور خصوصی دیده میشود.

در برخی از مراسم مقدس مسیحیت آئین شرك رومی‌ها مشاهده میگردد در صورتیکه

مراسم یهودیان در آئین مسیح، یا اهمیت خود را از دست داده و یا بطور کلی حذف شده است. بر اساس مدارکی چند بعضی از طلاب بفکر افتادند که تولد حضرت مسیح را به اواخر تابستان و یا اوائل پائیز تغییر دهند و این مقارن با زمانی بود که سال جدید یهودیان شروع میشد اما با این پیشنهاد کلیسا موافقت نکرد فقط قرار شد که این تاریخ تولد مقارن با تولد خدای خورشید یعنی سول این و کتوس^۱ و تحویل زمستان باشد. مراسم عید کریسمس در اروپای شمالی که بنام یول^۲ خوانده میشود نشانه‌هایی از مذهب شرك در بر دارد.

تقویم مسیحیت برای مردمی که در حوالی مدیترانه زندگی نمیکنند تا حدی بیگانه و نا آشنا جلوه میکند این دین فاقد مراسم ویژه برای فصل برداشت محصول است. در میان مردم اروپای شمالی مراسمی دیده میشود که زمانی بوسیله بت پرستان در فصل برداشت محصول انجام میگرفت و این مراسم با عید حضرت میکائیل (۱۹ سپتامبر) و جشن شب مقدس (هالوین^۳ - ۳۱ اکتبر) همراه میباشد.

تقویم مسیحیت در کشورهای نیمکره جنوبی که در عرضهای میانه جغرافیائی واقع شده‌اند و در آنجا عید پاک در فصل پائیز و عید میلاد مسیح در اوایل تابستان می‌آید تا حدی جنبه غیر اختصاصی دارد. در اینجا اهمیت زمان و روزهای بخصوص از بین رفته و تغییرات و تفاوت‌هایی نیز در آئین مسیحیت ظاهر شده است. از طرفی نشان بره و شبان که در میان مردم ناحیه مدیترانه مفهوم و معنی خاصی دارد (حضرت مسیح بنام چوپان نامیده میشد) نمیتواند در افکار مردم کشاورز منطقه گرم جایی برای خود بیابد. مبلغین مذهبی که سابقاً به نشر تعالیم مسیح در این نواحی مأموریت داشتند سعی میکردند که بجای شبان و بره مشخصات دیگری را انتخاب و عنوان کنند.

تقویم اسلامی بر عکس مسیحیت خود را از قید و بندهای اکولوژیکی رها ساخته است و مثل تقویم بعضی از ادیان، اساس تقویم اسلامی نیز بر ماههای قمری استوار میباشد

که دوازده ماه قمری ۳۵۴ روز است. يك ماه مسلمانها مثلا ماه رمضان ممکنست در فصل سرد و یا فصل گرم، بارانی و یا خشک و حتی بدون وابستگی به جریانات دیگر دیده شود. مسلمانان در ماه ذیحجه بد زیارت مکه میروند و این زیارت امکان دارد در فصل زمستان و یا در فصل تابستان عملی شود بدینجهت در بعضی از سالها انجام مراسم حج در میان جوامع کشاورزی مانند کشاورزان مصر و برنجکاران پاکستان شرقی کمتر مشاهده میشود. توان گفت که آئین اسلام از محدودیتهای اکولوژیکی کاملاً برکنار مانده است.

دین اسلام دارای تعالیمی است که بدن در نظر گرفتن آب و هوا و ناسازگار پهای محیط میتواند با شرایط مساوی در نیمکره شمالی و جنوبی سیاره زمین اجرا شود در اینجا این سؤال پیش میآید که چگونه این امتیازات در مورد دین اسلام پیش آمده است جواب ما این است که شاید اسلام از همان ابتدای ظهور خود يك دین کاملاً شهری بوده است مکه و مدینه که اسلام را در دامان خود پرورش داده اند در تجارت بیش از کشاورزی سابقه دارند در اینجا تجارت دریائی و رفت و آمد کاروانها در فصول معین انجام میگرفت و انبارهای تجاری شهرها و وضع تجار و صنعتگران نیز تا حدی شرایط فصلی را تعدیل میساخت. صفات و مشخصات باستانی ادیان که در بیشتر موارد بوسیله قبایل مختلف بصورت مقدسی درآمده اند قبلاً توضیح داده شده است در اینجا تنها یادآوری میکنیم که برخی از صفات دین یهود و مسیح برای جوامع ماقبل صنعتی مناسب تر بوده اند و در جوامع امروزی بی اهمیت و متروک جلوه میکنند تا آنجا که برخی از این مراسم و روزهای تعطیلی در جوامع صنعتی بصورت روزهای تاریخی، ملی و یا روز مخصوص کارگران و نظایر آن تغییر شکل و ماهیت داده است.

مذهبی و زمین

یکی از مباحث مهم در جغرافیای مذاهب، مطالعه و بررسی تأثیرات زمین و محیط جغرافیائی در سیستمهای مذهبی است. مشخصات و تراکم بناها و تأسیسات مقدس، اختصاص زمین به گورستانها و یا بهره‌مندی از گیاهان و حیوانات در مقاصد و عناوین مذهبی نتیجه تأثیراتی است که سیستمهای مذهبی با گذشت زمان در نقاط مختلف بجا گذارده‌اند.

بناها و تأسیسات مذهبی :

در میان ادیان ساده نژادی، آنجا که وابستگی‌های اکولوژیکی بطور مستقیم عمل میکنند تأسیسات و ساختمانهای مذهبی چندان زیاد نمیباشند. علاوه بر این جنبه‌های خارق‌العاده و یا تقدس آنها نیز بسیار ضعیف است. وسایل مذهبی گروههای صحرائنشین و بدوی به آسانی قابل حمل است و حتی قربانگاههای دوره‌های قدیم نیز جنبه موقتی و ناپایدار داشته‌اند.

ایمان و وابستگی به مقدسات محیط انسانی، شرایط اکولوژیکی و اثرهای لازم دارد تا انسان احساس احترام و قبولی نسبت به تأسیسات مذهبی محیط مسکونی خویش کند. از طرفی بعضی اوقات سطح تکنولوژیکی جوامع انسانی نیز در شکل و نوع ساختمانها و اماکن مذهبی بشدت مؤثر می‌افتد و آنها را از سایر تأسیسات مشابه متمایز و مشخص میکند.

وجود تأسیسات و ساختمانهای مقدس و تاریخی این سؤالات را پیش می‌آورد که آیا یک ملت و یا یک جامعه انسانی تا چه حدودی باید از نظر تشکیلات، توانائی ایجاد، تکنیک، فن و هنر غنی باشد تا بتواند نیروی همه‌جانبه خود را در برپا ساختن چنین بناها و مکانهایی بکار اندازد و آیا وجود قشرهای مختلف اجتماعی و یا طبقات معینی در بوجود آوردن چنین آثاری لازم است یا نه ؟

دانش باستان‌شناسی مسائل و امکانات تازه‌ای درباره‌ی تأسیسات و ساختمانهای بزرگ مذهبی که بر اساس تکنولوژی ساده وجود آمده‌اند پیش می‌آورد. مقابر سنگی، خیابانها و میدانهای اروپای آتلانتیک در هزاره‌ی دوم قبل از میلاد مبین این واقعیت است که سیستمهای مختلف قادرند بدون پشتیبانی و یا دستورات مقامات دولتی و سیاسی بناها و ساختمانهای بوجود آورند.

در این ساختمانهای مذهبی ترکیب و آمیزش تکنولوژی و آیدئولوژیهای مراکز تمدنهای بیرون از ناحیه نیز غالباً بچشم می‌خورد.

بهره‌مندی از نیروی انسانی بمقیاس وسیع تر جهت ساختمانهای مقدس تاریخی در نواحی حاصلخیز و شهرهای پرجمعیت جوامع دنیای قدیم، تقریباً آسان تر و عملی تر صورت گرفته است. نواحی مصر و دره‌ی مکزیک قبل از تمدن آزتک Aztec از آن جمله است. نوع معماری اهرام مصر معلوم می‌دارد که سیستم مذهبی آنها از نوع سیستم مرکب نژادی بوده است اما روشن نیست که آیا اینگونه مذاهب در زمینه امور شهری نیز وظایف و نقشهایی برعهده داشته‌اند یا نه.

ایجاد، نگهداری و بهره‌برداری مرتب و دائمی از تأسیسات و مراسم بزرگ مذهبی ممکن است تضادهای آشکاری در جوامع بوجود آورد و تعادل اجتماعی و اقتصادی گروهی را برهم زند. اطلاعات ما درباره‌ی تحمیل فشار و قبول آن بهنگام ایجاد مکانهای مقدس بویژه در جوامع کوچک بسیار محدود است.

بقیه دارد